

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

УДК: 005.52:338.124.4

JAL classification: D 810; E 320; E 610

© Сторошук Б.Д., 2021

b.stor@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ

В статті розглядаються послідовність та механізми розгортання сучасної економічної кризи. Описано основні перспективи подальшого економічного розвитку на світовому та вітчизняному рівнях. Визначено основні напрямки та механізми прийняття рішень економічної влади держави для реалізації антикризової політики. Проаналізовано причини неефективності економічної влади держави у вітчизняних умовах.

Ключові слова: економічна криза, антикризова політика, економічна влада, економічна дискомунікація, трилема, хредний ефект.

Постановка проблеми. В сучасних умовах різко зросла актуальність дослідження кризової динаміки. Крім того, в умовах сучасної економічної науки все більшу і більшу вагу набуває проблема влади, її економічної природи, формування та розподілу, зокрема прийняття управлінських рішень в умовах глобальної економічної кризи. Окремим популярним контекстом даних досліджень стала проблема взаємозв'язку процесів прийняття рішень та ефективності комунікаційних процесів, як основи дієвої протидії розростанню кризових процесів. В розвинутих демократичних країнах висока комунікаційна ефективність державної влади однозначно виступає запорукою успішного функціонування антикризового управління національними економіками в цілому. Тим не менше в умовах сучасної України ми можемо спостерігати ще досить багато складних, неоднозначних і далеко не завжди позитивних процесів в динаміці розвитку даної сфери.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сфері досліджень проблематики влади безумовними фаворитами вітчизняних досліджень виступають наукові школи на чолі з професорами В. Дементьєвим [1] та А. Ігнатюк [2]. Основу сучасного тлумачення циклічної динаміки складають праці таких всесвітньовідомих вчених як Ф. Кідланд [3], Е. Прескот [4], Г. Мюрдаль [5], Ф. Хайєк [6]. Серед вітчизняних дослідників закономірностей кризової динаміки варто виділити праці В. Сіденка [7] та В. Новицького [8]. В працях Г. Пилипенко [9] в контексті інституційного аналізу досліджується проблема влади в умовах ринкових трансформацій. Тим не менше, на нашу думку, в даних дослідженнях очевидно

недостатньо уваги приділялося саме аспектам впливу механізмів взаємозв'язку комунікації та влади на прийняття ефективних рішень в умовах сучасної глобальної кризи.

Мета і завдання дослідження. Відповідно до цього метою нашого дослідження буде з'ясування механізмів розгортання сучасної кризи, їх вплив на комунікаційні процеси та прийняття рішень в господарському механізмі та трансформацію економічної влади.

Виклад основного матеріалу. Значні масштаби сучасної економічної кризи, яка за часовою тривалістю ще минулого року уже перевищила Велику депресію 1929-1933 років [10], і волатильність її динаміки для все більшої кількості країн постійно поширюють усвідомлення неминучості всебічних фундаментальних змін у всіх сферах сучасних соціально-економічних систем. З одного боку ми отримали цілий ряд “чорних лебедів” Насіма Талеба [26], але явно неекономічного характеру: пандемія коронавірусу і запроваджений внаслідок неї карантин, агресія Росії проти України, безпрецедентне єднання країн світу навколо захисту інтересів постраждалої України і тотальна ампутація економіки агресора зі світових ринків, які зумовили і далі зумовлюватимуть помітне скорочення темпів росту світової економіки, а також в цьому році – буквально обвал української економіки як мінімум на третину внаслідок, по-перше, втрати значної частини виробничих потужностей, і, по-друге, повного розриву з економікою країни агресора. В той же час, дані неекономічні формажори наклалися на нагромаджуваний тривалий час потенціал “перегріву” і чисто ринкової

структурної кризи світової економіки, яку вже прогнозували декілька років [10].

З іншої сторони, згідно з поглядами Іноземцева [27], позаекономічна сутність даних форс-мажорів передбачає неринковий характер зумовлених ними криз, на відміну від зумовлених функціонуванням ринкового механізму структурних криз. Таким чином, процес відновлення після неструктурних криз очікується значно швидшим і легшим внаслідок відсутності необхідності в структурній перебудові економіки.

Формальним початком даної кризи вважається "чорний понеділок" 9 березня 2020 року – грандіозний обвал на нафтовому ринку, на якому склалася рідкісна комбінація факторів – шок з боку пропозиції (зростання нафтовидобутку), зворотний шок з боку попиту (зниження споживання через коронавірус і, внаслідок цього, масову зупинку роботи промислових та інших організацій). Останній раз таке "жахливе поєднання" було на початку 1930-х років, на тлі "Великої депресії", і тоді ціна нафти впала до "центів за барель". 5 березня 2020 року представники 14 країн ОПЕК на чолі зі Саудівською Аравією прийняли рішення про додаткове скорочення видобутку нафти на 1,5 мільйони барелів за добу.

Хвиля паніки розігнана ЗМІ, серйозними наслідками і страшною назвою вірусу — все спрацювало в бік формування панічних настроїв. Цим скористалися й фінансові спекулянти, які два роки чекали приводу заробити на кризі. Ринки були перегріті, але ніхто не знав, де рвоне. І тут такий медійний чорний лебідь. Американські ринки 9 березня обвалилися одразу ж після початку торгів. Індекс S&P 500 у перші хвилини впав на 6,9%, Dow Jones на 7%. Через таке сильне падіння торги одразу ж припинилися. Торги на Гонконгській фондовій біржі в понеділок завершилися обвалом котирувань – найбільшим за останні два роки. Індекс Hang Seng впав на 1106 пунктів (4,23%) і зупинився на значенні 25040. Головний показник котирувань провідних французьких корпорацій CAC 40 впав на 8,39% під час закриття торгів на Паризькій фондовій біржі. Перший день торгів нового тижня на Міланській біржі закінчився обвалом на 11,7%. Індекс Лондонської біржі показав найбільше денне падіння від 2008 року – 7,7%.

2021 рік продемонстрував певне відновлення як для світової, так і для української економіки, зокрема, очікування швидкого відновлення різко підняло ціни на нафту. Дане відновлення в значній мірі відбулося завдяки значним обсягам монетарного стимулювання національних економік практично усіх країн світу, внаслідок чого на наступні роки експерти одногласно в

якості ключової проблеми світової економіки виділяли прискорення інфляційних процесів.

Проте в 2022 році Росія почала повномасштабну війну проти України, що несе величезні ризики і втрати для економіки як України, так і світу в цілому. Негативні наслідки війни будуть колосальними. На 10 областей, де йдуть бойові дії, припадає половина ВВП. Найважливіша ділянка – Харків, Київ та Маріуполь, які вносили дуже суттєвий внесок у ВВП. Багато логістичних ланцюжків повністю розірвані, багато підприємств знищено фізично, деякі не можуть працювати в режимі війни, багато працівників просто виїхали. Міністерство економіки вважало, що втрати становитимуть від третини до половини ВВП. За іншою оцінкою, йдеться про \$500 млрд. Точно можна буде порахувати лише після війни.

У нас величезні бюджетні витрати і різко знизилися доходи. На митниці ми збираємо від сили 15% надходжень мирного часу. Незважаючи на те що Одеса не окупована, одеська митниця не функціонує. А вона приносила до 20% надходжень. Київська митниця теж зупинилася, функціонує лише західний напрям.

Спровокована коронавірусом та війною криза в Україні, а за нею – і в світовій економіці в цілому — довгоочікувана всіма експертами протягом останнього десятиліття, але внаслідок структурних причин. Бульбашки лопаються. Ці зміни є наслідком Шумпетерівського „творчого руйнування”, який є „самою сутністю капіталізму” [12], – перманентно-еволюційної і неминучої ліквідації ринковим механізмом застарілих, відживших елементів економічних відносин, продуктивних сил та господарського механізму внаслідок поширення їх нових ефективніших замінників. Так, будуть фінансові втрати, але глобальна економіка оздоровиться і отримає нові імпульси до розвитку.

Ряд з цих імпульсів є помітними вже зараз:

- Енергетична нестабільність стимулює інвестиції в нові технології альтернативної енергетики.

- Криза, викликана коронавірусом, також дозволить багатьом державам реструктуризувати борги на більш вигідних умовах.

- Держави будуть вести більш прагматичну економічну політику.

- Зміниться система державного управління, все більше будуть проявлятися інструменти, показані в Китаї, де держава може обмежувати громадян у правах на час кризи в загальносуспільних інтересах.

- Знижуються витрати для бізнесу: дистанційна робота співробітників, зменшення логістичних тимчасових і фінансових витрат

оздоровлять бізнес і підвищать ефективність роботи.

- Країни та окремі люди приділятимуть більше уваги реальному забезпеченню дієвих гарантій зовнішньої безпеки на місцевому, регіональному та національному рівнях.

- Слабкі і неефективні компанії підуть з ринку і він оздоровиться.

- Люди (масово) занепокоїлися своїм здоров'ям. Безліч рекомендацій, люди зміцнюють імунітет, миють руки, стежать за собою.

- Вірогідність захворіти не тільки на коронавірус, а й інші хвороби знижується.

- Зміняться підходи до охорони здоров'я. Скринінг стане масовим і регулярним, крім шуканого вірусу виявлятимуть інші захворювання на ранній стадії.

- З'явиться більше можливостей для дистанційної роботи та дистанційного навчання.

Незважаючи на неекономічний характер безпосереднього приводу до початку кризи, тобто пандемії коронавірусу, неефективність реакції економічних систем на нові виклики зумовлена, очевидно, неефективністю існуючих раніше сформованих інститутів. Тому, зокрема, зважаючи на проривні успіхи онлайн-технологій в умовах кризи, цілком можна вважати, що ініціатором „творчого руйнування” є, як це стверджував Шумпетер, лише успішна діяльність новаторів, що розглядається фактично як єдине джерело і економічного зростання, і самого розвитку ринково орієнтованих економічних систем, а відсутність інноваційного розвитку призводить до застою й занепаду в соціально-економічному та політичному житті [13, С.21-101, 203-241]. Ні поліпшення ситуації з попитом, ні позитивні зрушення з боку пропозиції, ні заходи державного регулювання в галузі циклічної, фінансової чи податкової політики, вважав Шумпетер, не здатні викликати економічного піднесення.

Що може виграти Україна.

- Криза — хороша можливість реалізувати прагматичний антикризовий план, який передбачає будівництво транспортної та іншої інфраструктури, створення умов для залучення капіталу в енергетичний сектор і досягнення Україною енергетичної незалежності.

- Враховуючи контрциклічний характер сільського господарства, є великий шанс посиленого повторення того ренесансу, який воно пережило в 2008-2010 рр., особливо за умови прийняття закону про відкриття ринку землі.

- Криза уже призвела і далі призведе до повернення до половини трудових мігрантів. Людей з іншим досвідом і якістю роботи. Частина

з них — готові підприємці з новими ідеями. Їх потрібно тільки підтримати.

- Криза змінить модель роботи в Україні, виросте роль електронних сервісів, зокрема державних, це підвищить ефективність усіх процесів, а значить і економіки.

- Криза — хороша можливість заявити про себе, показавши зростання економіки вище, ніж сусіди і привернути увагу нових глобальних інвесторів і гравців.

Ну і, звичайно, криза — це можливість відновити не тільки владу, а й систему влади, відмовившись від совка, реорганізувавши все до єдиної державної інституції, сконцентрувавшись на функціях, що потрібні громадянам, а не чиновникам.

Проте на сьогоднішній день пандемія коронавірусу та війна внесла значні корективи в роботу багатьох українських підприємств, які спочатку були змушені дотримуватися правил всеукраїнського карантину, а зараз — взагалі перемістили бізнес в інші регіони або й втратили його. Крім цього, дані обмеження діятимуть в ситуації зумовленої масштабним скороченням попиту та зупинкою багатьох фірм внаслідок спровокованої коронавірусом та війною швидко наростаючої економічної кризи

З однієї сторони, обмежувальні заходи, а з іншої — наростаюча економічна криза заподіюють збитки бізнесу, у багатьох людей падає рівень доходів, хтось зовсім позбувається роботи і заробітку.

Очевидно, що в цих умовах держава об'єктивно змушена здійснювати ряд заходів для соціально-економічної підтримки як бізнесу, так і окремих людей, що обумовлюється наступними аргументами:

- збереження, в тому числі в умовах зумовлюваних кризою значних структурних змін в економіці, хоча б частини сфери виробництва благ, яка є основою формування національного доходу;

- забезпечення податкових надходжень в майбутньому;

- збереження робочих місць;

На додачу до запроваджених заходів безпеки держави використовують стандартні економічні політики для підтримки людей і економіки. Більшість країн, зокрема й Україна, вже підготували пакети фінансової та податкової допомоги. У розвинених країнах цей обсяг — від 5% до 10% ВВП. Наприклад, 10% у США, 4,5% у Німеччині, 9,7% у Австралії і 6% у Канаді. В Україні 5% — 10% ВВП становлять, відповідно, 200 — 400 млрд грн.

Пакет підтримки зазвичай має фіскальні (податки і субсидії) і монетарні (процентні

ставки, вимоги щодо резервів і застав для банків) зміни. Монетарні дії спрямовані на ослаблення монетарної політики: зниження ставок, наповнення ринку ліквідністю, м'якші вимоги до банківської системи, кредитні канікули, заборони підвищувати процентні ставки кредитів тощо. Такі ж дії здійснює й Нацбанк. НБУ дозволяє гривні трохи девальвувати, згладжуючи коливання і запобігаючи паніці на ринку.

Фіскальна частина підтримки у більшості розвинених країн фокусується на малому і середньому бізнесі, а також на ринку праці. Держави скасовують адміністративні обмеження і штрафи за порушення, продовжують терміни здачі звітності, надають податкові канікули. Типовою політикою на ринку праці є оплата 60–80% зарплати тим співробітникам, яких звільнили або відправили в тимчасову відпустку. Уряди, зокрема, підтримують самозайнятих, що залишилися без доходу (малих підприємців і ФОП). В цілому ряді розвинених країн дана підтримка набуває небачених масштабів. Уряд США планує надати американським родинам одноразовий платіж у розмірі 3 тисячі доларів через кризу, викликану пандемією коронавірусу. Якщо ж ситуація з коронавірусом не покращиться в найближчі місяці, уряд зможе надати додаткову фінансову підтримку.

На превеликий жаль, під час кризи 2008-2009 рр. Україна була чи не єдиною державою Європи, яка не зменшила податкове навантаження на бізнес [8, с.4].

Ряд поступок бізнесу з боку держави в Україні в сучасних умовах передбачені законопроектом №3219 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)". За час вимушеного карантину держава також може оплатити громадянам частину комунальних послуг. Національна комісія з державного регулювання у сферах енергетики і комунальних послуг (НКРЕКП) прийняла рішення, яким рекомендує всім компаніям не нараховувати пеню та штрафи, а також не відключати споживачів за несплату рахунків під час карантину.

Пізніше парламент прийняв, а вже Зеленський оперативно підписав Закон № 540-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних і економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусу". Документ гарантує на період карантину продовження виплат державної допомоги малозабезпеченим сім'ям, а також інших видів державної допомоги, зокрема, пенсій по інвалідності. Також закон

передбачає, що Кабмін встановить доплату в розмірі до 300% зарплати медикам та іншим працівникам, які безпосередньо зайняті на роботах по боротьбі з коронавірусом. Крім того, документ передбачає доплати до 100% від окладу працівникам соцслужб, які надають послуги громадянам, які знаходяться вдома. Закон скасовує ПДВ для ввезення медичних товарів і звільняє бізнес від сплати земельного податку та податку на майно, орендної плати за земельні ділянки, що перебувають у державній та комунальній власності.

Уряд також декларував роботу над подальшими заходами, які дозволять полегшити життя бізнесу у цей непростий період в умовах карантину. Не виключається запровадження певних кредитних канікул, спрощення податків крім тих кроків, що вже були зроблені.

Дані заходи є першим результатом цілого ряду зустрічей із великим бізнесом, асоціаціями, проведених багатьох переговорів. Відповідно до цього досягнуті домовленості про утворення цілого ряду координаційних центрів.

На час війни та для післявоєнного стану розбудови країни потрібна нова податкова модель і Президент України підписав Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX (законопроект 7137-Д) для підтримки українського бізнесу в умовах війни. Закон містить кардинальні зміни щодо єдиного податку, зменшення ПДВ та акцизу на пальне, податкові стимули для великого бізнесу та благодійності.

– Перше, що прийнято Законом і стосується кожного, як громадян, так і військових – це пільги з реалізації пального. Зокрема, для стабілізації цін на пальне передбачено пільги, а саме зменшено ставку податку на додану вартість на пальне з 20% до 7%, а також скасовано акциз.

– Друге, оновлено спрощену систему оподаткування та надано пільги із сплати податків. Сплачувати єдиний податок зможуть не лише ФОПи-«спрощенці», але й великі підприємства за новими ставками. Для цього Законом на період воєнного стану для платників, що перебувають на 3 групі єдиного податку збільшено ліміт річного доходу з 7 млн 600 тис гривень до 10 млрд гривень, і немає обмежень щодо кількості працівників. Ставка становитиме 2% від обороту незалежно від виду діяльності (виняток становить діяльність, пов'язана з підакцизними товарами, гральним бізнесом, обміном валют та видобуток і реалізація корисних копалин, банки, страхові компанії, ломбарди ФОП, юрособи-нерезиденти та ін.). ПДВ на цей період не нараховуватиметься і не сплачуватиметься. Звітний період квартал, сплата помісячно до 15 числа. Заяву про перехід на

спрощену систему з особливостями необхідно подати до 31 березня.

– ФОП 1,2 груп мають право не сплачувати єдиний податок. Ця норма є добровільною. Також ФОПи як на спрощеній, та і на загальній системі оподаткування, особи, які провадять незалежну професійну діяльність та члени фермерського господарства звільняються від сплати ЄСВ за себе. Ця норма стартує з 1 березня 2022 року і припиняє дію через рік після закінчення воєнного стану.

– «Спрощенням» 2,3 груп дозволяється не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників. Такі суми будуть сплачені з коштів держбюджету. Протягом воєнного стану та 3 місяці потому штрафи та пеня з ЄСВ не стягується, а перевірки не проводяться.

– Третє, запроваджено пільги для власників земельних ділянок. З 24 лютого 2022 року до кінця 2022 року власники земельних ділянок звільняються від сплати податку за землю та орендної плати за земельні ділянки, розташовані на територіях, де йдуть бої, а також до кінця 2023 року – від мінімальної плати за землю.

– Четверте, створено стимули для допомоги бійцям та надання благодійності. Зокрема, для реалізації цих норм передбачені наступні зміни: звільняються від сплати податків та акцизів пальне, передане військовим, примусово вилучене для потреб держави чи передане як гуманітарна допомога. Також від оподаткування звільняється примусово вилучене для потреб держави майно; звільнено від ПДВ та мита ввезення та постачання на територію України касок, бронежилетів, шоломів, лікарських засобів, інших товарів оборонного призначення; благодійна допомога, надана учасникам бойових дій та особам, які живуть на території бойових дій, не оподатковується ПДФО. Також не оподатковується ПДФО вся нецільова благодійна допомога особам, які постраждали внаслідок збройної агресії РФ; надано право на податкову знижку у розмірі 16 % (замість поточних 4%) на пожертвування неприбутковим організаціям; благодійну допомогу, перераховану закладам охорони здоров'я або на спецрахунок ЗСУ, можна відносити до витрат без обмежень (раніше такі обмеження були встановлені у розмірі 4% від прибутку).

– П'яте, запроваджено певні послаблення для підприємців. Підприємці, які втратили склади, виробництва чи магазини внаслідок бойових дій, не платитимуть ПДВ зі знищеного товару. Також не треба буде платити ПДВ з товарів, переданих на потреби оборони. Також підприємці зможуть включити до податкового кредиту з ПДВ суми, за якими ще не зареєстровані

податкові накладні, але наявні первинні документи. Такі накладні треба буде зареєструвати впродовж 6-ти місяців після припинення воєнного стану. До припинення воєнного стану компанії отримують дозвіл на імпорт та реалізацію тютюнових виробів без встановленого маркування, але з маркуванням відповідно до вимог ЄС. Також у 2022 році підприємства, які знаходяться на території активних бойових дій, не сплачують екологічний податок. На період військового стану використання суб'єктами господарювання банківських рахунків можливе без взяття їх на облік у податковому органі. Подовжується дія ліцензій на підакцизну продукцію. Тобто не анулюватимуться ліцензії, якщо не сплачено черговий платіж за ліцензію чи закінчився її термін. Обов'язки щодо сплати чергових платежів та продовження дії ліцензії протягом 30 днів після закінчення воєнного стану. На період дії воєнного стану зупиняється перебіг всіх строків, визначених ПКУ.

– Шосте, посилена увага до захисту прав споживачів та відновлено окремі перевірки. З початку війни ми отримали значну кількість звернень від громадян, яким у магазинах чи на заправках відмовляли у розрахунках картками та вимагали готівку. Цей закон передбачає відновлення фактичних перевірок, що дасть змогу перевіряти такі підприємства та зберегти права споживачів на безготівкові розрахунки. За порушення – штраф 8500 гривень. Крім того, Законом визначено, що відновлюються всі фактичні перевірки, зокрема, які були заборонені на час карантину. Також відновлено камеральні перевірки з питань відшкодування ПДВ.

– Сьоме, щодо порушень застосування РРО (касових апаратів). До завершення воєнного стану підприємці звільняються від санкцій за порушення закону про РРО. Єдиний виняток – порушення під час продажу підакцизної продукції, а саме пального. Розширено часові рамки, в межах яких програмні РРО можуть працювати без підключення до інтернету. Санкції за порушення закону про РРО не будуть застосовуватися до завершення воєнного стану.

Крім того, нагадаємо, що з 2014 року діє норма, що мобілізовані ФОП, які не використовують працю найманих працівників на весь строк військової служби звільняються від нарахування та сплати єдиного податку, ЄСВ за себе, а для загальносистемників і самозайнятих осіб – ПДФО, військового збору. У разі наявності у ФОП найманих працівників, він може призначити уповноважену особу, яка здійснюватиме нарахування ПДФО, військового збору та ЄСВ на доходи працівників. Суми

податків та зборів сплачуються протягом 180 днів після демобілізації ФОПа або ФОП може виконати всі свої податкові зобов'язання після повернення з військової служби.

Проте дані заходи, як видно вже з вище приведених аргументів та прикладів, містять в собі цілий ряд складних, неоднозначних і важкорозв'язуваних суперечностей. Перш за все, за чий рахунок держава збирається все це зробити? Адже ж у уряду немає своїх грошей. Є тільки ті, які вони зберуть ... саме з тих людей, яким збираються допомогти на час кризи. За рахунок підприємців? Але їм теж знижують податки, так як вони несуть страшні збитки.

На думку мера Києва Віталія Кличка політики не прислуховуються до вимог місцевих громад [14]. І приймають законопроекти, в яких створюють несправедливі умови для бізнесу. І забезпечують окремому великому бізнесу надприбутки за рахунок податків до бюджетів всіх рівнів, так як земельний податок та орендна плата складають значну частину доходів місцевих бюджетів..

Найстрашніше у даному випадку – це припущення про запуск станка і друк та роздача цих коштів. Проте є надія, що нинішнє керівництво НБУ цього не дасть зробити. В іншому випадку про співпрацю з МВФ та іншими міжнародними інституціями можна буде забути у довготривалій перспективі. Досвід Венесуели показує, що такі експерименти завершуються для країни грандіозним дефолтом.

Крім того, через карантин та війну багато компаній змушені скорочувати співробітників, відправляти їх у відпустку (часто неоплачувану) або зменшувати зарплати. А це натомість ще більше збавляє попит і вражає економіку. І так далі по колу. Криза жорстко ставить питання про баланс між безпекою людською й економічною. Заради захисту людей держави обмежують їх взаємодію один з одним: зупиняють громадський транспорт, підприємства, закривають парки, забороняють вихід на вулицю без вагомих причин. Це знижує швидкість поширення вірусу і дає шанс системі охорони здоров'я краще впоратися із пандемією. Але при цьому падає попит, і знижується активність більшості економіки.

З точки зору обґрунтованих як теоретично, так і практично положень економічної науки підтримка виробництва, тобто, неоконсервативна модель економічної політики, або рейганоміка, дає ефективний результат лише під час економічного зростання в умовах повної зайнятості, а в умовах економічного спаду більш доцільно спрямувати зусилля на підтримку споживання, тобто реалізовувати кейнсіанську

модель економічної політики, як з економічної (стимулювання сукупного попиту), так і з соціальної (уникнення масового зубожіння) точок зору.

Тобто, з економічного погляду, підтримку економіки і населення доцільно здійснювати через скасування податків на оплату праці, прибуток і торгівлю. Призупинення ж податків на активи допомагає насамперед багатим, а не бідним, і безпосередньо не стимулює економічну активність.

Також за даних умов можливо варто було б зосередити зусилля не на наданні додаткової допомоги різноманітним економічним суб'єктам, а на створенні для них додаткових можливостей [3;4;5;6]. Перш за все це стосується проблеми, яку всі закордонні інвестори вважають у нас головною перешкодою нарощення ділової активності: суттєве спрощення державного адміністрування економічної діяльності. Проте скасування багатьох необґрунтованих обмежень економічної діяльності логічно означатиме відповідне скорочення державного апарату та суттєве зменшення як корупційних так і некорупційних доходів державних чиновників, депутатів, політиків. Крім того, такі закони є значно важчими в розробці. І, найголовніше, – для цього перш за все потрібна відповідна політична воля.

Узагальнюючу характеристику даних проблем можна дати за допомогою методу трилем – трьох вкрай важливих цілей, з яких одночасно можуть бути досягнуті максимум дві. Представлення існуючих проблем у вигляді трилем та відповідне ранжування згаданих у них цілей є продуктивною основою для прийняття ефективних рішень в умовах кризи. Найновішою є трилема неможливості одночасної наявності в умовах минулої пандемії і сучасної війни здорового суспільства (в контексті сучасної війни – реальних гарантій зовнішньої безпеки), сильної економіки і повноцінної демократії [15]. Вкрай важливий в сучасних умовах міжнародний контекст даної проблеми говорить, що “демократія, національний суверенітет і глобальна економічна інтеграція несумісні один з одним: ми можемо об'єднати будь-які два з трьох, але ніколи не отримаємо всі три одночасно і в повному обсязі” [16]. Дуже важливий в сучасних умовах в період розробки ефективної стабілізаційної політики економічний аспект даної проблеми виходить з неможливості одночасного поєднання фіксованих обмінних курсів, вільного переміщення капіталу та незалежної грошово-кредитної політики, але не з тим і іншим одночасно [17].

Слабким місцем даних трилем є те, що жодна з описаних в них цілей ніколи не досягається в чистому вигляді. В результаті в реальному світі видимі компроміси не завжди абсолютні. Вони, скоріше, є предметом переговорів або взагалі ілюзорні. Що стосується економічних наслідків пандемії, то серйозний короткостроковий шок, викликаний вірусом, зовсім не завдає удар по зростанню в довгостроковій перспективі - навпаки, породжує нові можливості. Кризи за визначенням змушують вибирати. Відповідь може бути короткозорою, панічною і руйнівною - або ж радикальною, новаторською і конструктивною. Немає ніяких підстав вважати, що вибір, який ми робимо у відповідь на цю кризу, завадить довгострокового динамізму і стійкості.

Фундаментальною причиною даної сукупності суперечностей антикризового регулювання є очевидно те, що економічна діяльність держави в значно меншій мірі піддається впливу трансформаційних процесів в реальному секторі економіки [7]. Внаслідок цього держава, в більшості випадків не будучи здатною відчувати зміну ринкових умов і тому не зважаючи на неї, продовжує впливати на економіку старими методами, які що цілком логічно, не дають ніяких наслідків в реальній економіці і тому потребують неминучих змін [9]. Тому економічну дискомунікацію можна розглядати як фіаско сформованих на даний час механізмів економічної політики держави та державного регулювання економіки [1, с.188].

Мінімальну величину цих змін, необхідних для забезпечення ефективної комунікації, можна описати за допомогою досить поширеного в технічних науках терміну „люфт”. Люфт являє собою величину мінімальної зміни характеру впливу керуючої системи на керовану [18] (в нашому випадку впливу держави на ринковий механізм), що приводить до позитивних змін в національній економіці. Якщо ж величина змін є меншою від величини люфту, ніяких змін не відбувається. Одним із прикладів таких люфтів у сучасних умовах часто вважають облікову політику Національного банку, яка фактично не впливає на реальний сектор, про що ми вже писали раніше [19;13].

Причиною існування люфтів є дискомунікаційні процеси, зумовлені шаблонним підходом до формування економічної політики без врахування об'єктивно перманентного характеру виникнення нових і трансформації існуючих інститутів та інституцій. Отже такі люфти можна розглядати як тактичний або короткотривалий результат економічної дискомунікації. Люфти фактично відображають

чутливість економічної системи до дискомунікаційних явищ, тобто її стан до прийняття протидіючих заходів держави.

Для будь-якої системи ключовою особливістю виконання інформаційної функції комунікації є часова затримка, або лаг, який являє собою проміжок часу між появою інформації і відповідними змінами в системі і який фактично може розглядатися як економічна дискомунікація, зокрема, якщо розглядати дискомунікацію не в дискретному, статичному, а в перманентному, динамічному контексті. Даний лаг включає як мінімум три елементи: час для проходження інформації, час для прийняття рішення про реакцію на дану інформацію, час для поширення даного рішення в межах системи в цілому.

З цієї точки зору можна вважати, що економічна дискомунікація фактично відображає динаміку соціально-економічних трансформацій. Дані трансформації є не миттєвим явищем, а потребують певного часу, інколи досить тривалого, так як “хоча офіційні правила можуть змінитися за одну ніч внаслідок політичних або юридичних рішень, неофіційні обмеження, пов'язані зі звичаями, і кодексами поведінки, набагато менше піддаються впливу цілеспрямованої політики. Ці культурні обмеження не лише пов'язують минуле із сучасним і майбутнім, але дають нам ключ до пояснення шляху історичної зміни” [21, с.15].

Для оцінки економічної дискомунікації у вигляді даного лагу економісти як правило використовують поняття еластичності. Еластичність являє собою силу або міру реакції одного економічного явища або процесу на зміну будь-якого іншого явища або процесу. Оцінка сили чи міри реакції може здійснюватися на основі як кількісних чи вартісних, так і часових показників.

Якість економічних комунікацій з інформаційної точки зору прямо пропорційно пов'язана з рівнем розвитку економічних систем [7]. Під рівнем розвитку в даному випадку мається на увазі надання максимальних можливостей використання економічними суб'єктами наявних ресурсів. Чим більш розвинутою є економічна система, тим еластичнішими будуть її комунікаційні процеси, тим легше і швидше будуть відбуватися процеси формування, розвитку та використання економічних комунікацій і, що є вкрай важливим, тим слабші інформаційні сигнали можуть забезпечити досягнення необхідних змін.

Проте слід окремо виділити існування в даному випадку досить суттєвого обмеження. Дане обмеження полягає в тому, що основою будь

яких економічних змін, основою появи, становлення, розвитку та нівелювання будь яких економічних явищ та процесів є зміна поведінки окремих людей. Дана зміна фактично являє собою зміну відношення до використання усіх доступних ресурсів та благ, тобто має однозначно суб'єктивно-психологічну природу, і, відповідно до цього, не підлягає чіткому і однозначному прогнозуванню.

Описані проблеми економічної дискомунікації, зокрема її інформаційної складової, відіграють особливо важливу роль для повноцінного функціонування та ефективної реалізації економічної влади держави. Особливістю комунікаційних процесів в даному випадку є суттєве зниження рівня еластичності, внаслідок об'єктивного консерватизму системи державної влади. Дана особливість створює особливо відчутні проблеми у випадку значних економічних трансформацій.

В цих умовах виникає логічне запитання про вплив „творчого руйнування” на комунікаційні процеси, зокрема, на зміст та результати економічної діяльності держави. Даний вплив, зважаючи на універсальність системного підходу як міждисциплінарного методу дослідження, можна описати на основі ряду системних ефектів.

Раніше ми вже аналізували [22] різноманітні проблеми правильного та своєчасного вибору економічної політики, так як неефективні рішення в процесі цього вибору можуть мати дуже далекосяжні наслідки. Це підтверджується можливістю утворення так званого хреодного (наперед визначеного) ефекту [23,с.20-47], відповідно до якого система може протягом тривалого часу продовжувати розвиватися неоптимальним шляхом, але при цьому величина люфтів зростає в геометричній прогресії. Тобто, “при здійсненні процесу в одному певному напрямі зворотний рух може бути лише однією з

ланок більш складного процесу” [24,с.105-106], тобто чим довше відбувається рух неоптимальним шляхом, тим важче звернути з траєкторії через наростання інерційного середовища, виникнення і розвитку різних неформальних, “тіньових” інституційних утворень. Проте ці процеси не тільки не сповільнюють, але й стають додатковим фактором розвитку хреодного ефекту. Таким чином, хреодний ефект виступає як стратегічний, або довготривалий результат економічної дискомунікації і відображає уразливість економічної системи до дискомунікаційних явищ, тобто її стан після прийняття протидіючих заходів держави. В залежності від реального стану справ досягнення об'єктивно обумовленого рівня розвитку системи вимагатиме або значно більших витрат ресурсів, або оплатиться тривалою нестабільністю економіки

В цілому, влада повинна зосередитися на економічному ефекті прийнятих рішень. Саме таким є головний урок численних криз: в довготривалому періоді вкрай важливо зберігати ринки відкритими, а стимули для приватного сектору — сильними.

В сучасному світі постійно виникають нові можливості розв'язання вище описаних проблем. В умовах прискорення прогресу інформаційного етапу розвитку постіндустріального суспільства основні тенденції і перспективи подальшого розвитку стосуються, як правило, повноцінного використання можливостей постійно зростаючого інформаційного потенціалу суспільних комунікацій. Раніше ми уже розглядали можливі напрямки такого розвитку [25]. Відповідно до цього, основою подальших досліджень в даному напрямку логічно виступає пошук ефективних механізмів втілення в країнах, що розвиваються, успішних прикладів мінімізації економічної дискомунікації в розвинутих країнах.

Список літератури

1. Дементьев В.В. Проблема власти и политическая экономия // Европейський вектор економічного розвитку. 2012. № 2 (13) С.183-189.
2. Ігнатюк А.І. Стратегії набуття та підтримки монопольної влади фірми на ринку // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2012. № 132. С. 9-12.
3. Finn E. Kydland Monetary Policy, Taxes and the Business Cycle (2004).
4. Finn E. Kydland, Edward C. Prescott Time to Build and Aggregate Fluctuations” (1982)
5. Gunnar Myrdal Monetary Equilibrium (1939).
6. F.A. Hayek Monetary Theory and the Trade Cycle (1929).
7. Сіденко В. Модифікація світової економіки під впливом новітніх факторів глобальної трансформаційної кризи // Економіка України. 2012. Вип.5. С.18-31.
8. Новицький В. Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання // Економічний часопис-XXI. 2009. №1-2. С.3-4.
9. Пилипенко Г.М. П 32 Інституціональні чинники співвідношення державної та ринкової координати економічної діяльності. Д.: Національний гірничий університет, 2012. 293 с.

10. Нурієль Рубіні Ще більша Велика депресія? // Новое время. – URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/svitova-kryza-2020-roku-chomu-cogo-razu-vse-nabagato-girshe-nizh-u-2008-roci-ostanni-novini-50077940.html>
11. МВФ вперше в історії зафіксував зупинку світової економіки – URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/mvf-vpershe-v-istoriji-zafiksuvav-zupinku-svitovoji-ekonomiki-670836.html>
12. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм и демократія: пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. М.: Экономика, 1995. 540 с.
13. Йозеф А. Шумпетер. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В.Старка. К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2011. 242с.
14. Це грабунок місцевих бюджетів. Кличко прокоментував ухвалений Радою антикризовий закон – URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/klichko-ta-koronavirus-mer-kiyeva-nazvav-grabunkom-antikrizoviy-zakon-novini-ukrajini-50079110.html>
15. Kavanagh M.M. Authoritarianism, outbreaks, and information politics // The Lancet Public Health. – 2020. 5 (3). E.135-136.
16. Dani Rodrik The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy (2011)
17. Mundell R.A. The International Monetary System: Conflict and Reform (1965)
18. ЛЮФТ.– URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D1%84%D1%82>
19. Сторошук Б.Д. Грошово-кредитна система // Економічна теорія: навч. посіб. для студ. неекон. спец. вищ. навч. закл. / За ред. З.І.Галушки. Вид. 3-тє, доповн. Темі 4,13. Чернівці: ДрукАрт, 2012. С.195-217.
20. Сторошук Б.Д. Монетарні фактори економічного розвитку сучасної України // Генезис інституційної системи транзитивних економік: Матеріали XVIII міжнародної науково-практичної конференції (7-8 травня 2008 р.). Чернівці: Рута, 2008. С.53-54
21. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность: Ошибки социализма. Под ред. У.У. Бартли III. М. : Новости, 1992. 302с.
22. Сторошук Б.Д. Системний підхід як основа забезпечення ефективного регіонального розвитку / В кн. Трансформація економіки України у глобальному економічному середовищі / За ред. д.е.н., проф. І.Ф.Комарницького. Чернівці: Рута, 2006. Розділ VII. С.145-170.
23. Шевченко В.А. Институциональный механизм системной нестабильности экономики. С.-Пб.: О-во «Знание» Санкт-Петербурга и Ленингр. обл., 1999. 90с.
24. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки. Теоретико-методологічний аспект. К.: Світ знань, 2002. 527с.
25. Сторошук Б.Д. Bitcoin vs government: взаємодія чи протистояння? // Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці: Матеріали IV Міжнародної науково-методичної конференції. Чернівці: ДрукАрт, 2015. С.168-170.
26. Нассім Ніколас Талеб. Чорний лебідь: Про (не)ймовірне в реальному житті. Київ: Наш Формат, 2017. 392 с.
27. Иноземцев В.Л. Расколотая цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. М.: Academia, 1999. 724 с.

References

1. Dement'ev V.V. Problema vlasty u polytycheskaya ékonomyya. Yevropeys'kyu vektor ekonomichnoho rozvytku. 2012. № 2 (13). 183-189
2. Ihnatiuk A.I. Stratehii nabuttia ta pidtrymky monopolnoi vlady firmy na rynku// Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. 2012. № 132. 9-12.
3. Finn E. Kydland Monetary Policy, Taxes and the Business Cycle (2004)
4. Finn E. Kydland, Edward C. Prescott Time to Build and Aggregate Fluctuations” (1982)
5. Gunnar Myrdal Monetary Equilibrium (1939)
6. F.A. Hayek Monetary Theory and the Trade Cycle (1929)
7. Sidenko V. Modyfikatsiia svitovoi ekonomiky pid vplyvom novitnikh faktoriv hlobalnoi transformatsiinoi kryzy // Ekonomika Ukrainy. 2012. Vyp.5. 18-31.
8. Novytskyi V. Hlobalna finansovo-ekonomichna kryza: sutnist, systemnist proiaviv ta perspektyvy podolannia. Ekonomichnyi chasopys -XXI. 2009. №1-2. 3-4.
9. Pylypenko H.M. Instytutsionalni chynnyky spivvidnoshennia derzhavnoi ta rynkovoi koordynatsii ekonomichnoi diialnosti. D.: Natsionalnyi hirnychy universytet, 2012. 293 s.

10. Nuriel Rubini Shche bilsha Velyka depresiia? Novoe vremia. – URL: <http://nv.ua/ukr/opinion/svitova-kriza-2020-roku-chomu-cogo-razu-vse-nabagato-girshe-nizh-u-2008-roci-ostanni-novini-50077940.html>
11. MVF vpershe v istorii zafiksuvav zupynku svitovoi ekonomiky – URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/mvf-vpershe-v-istoriji-zafiksuvav-zupynku-svitovoi-ekonomiki-670836.html>
12. Shumpeter Y. Kapytalyzm, sotsyalyzm y demokratsiia: per. s anhl. / Predysl. y obshch. red. V. S. Avtonomova. M.: Ekonomika, 1995. 540 s.
13. Iozef A. Shumpeter. Teoriia ekonomichnoho rozvytku. Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidсотka ta ekonomichnoho tsyklu. Per. Z anhl. V. Starka. K.: Vydavnychiy dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2011. 242s.
14. Tse hrabunok mistsevykh biudzhativ. Klychko prokomentuvav ukhvalenyi Radoiu antykrizovyi zakon – URL: <https://nv.ua/ukr/biz/economics/klichko-ta-koronavirus-mer-kiyeva-nazvav-grabunkom-antikrizoviy-zakon-novini-ukrajini-50079110.html>
15. Kavanagh M.M. Authoritarianism, outbreaks, and information politics // The Lancet Public Health. – 2020. 5 (3). E.135-136.
16. Dani Rodrik The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy (2011)
17. Mundell R.A. The International Monetary System: Conflict and Reform (1965)
18. Liuft – URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D1%84%D1%82>
19. Storoshchuk B.D. Hroshovo-kredytna systema. Ekonomichna teoriia: navch. posib. dlia stud. neekon. spets. vyshch. navch. zakl. Za red. Z.I. Halushky. Vyd. 3-tie, dopovn. Temy 4,13. Chernivtsi: DrukArt, 2012. 195-217.
20. Storoshchuk B.D. Monetarni faktory ekonomichnoho rozvytku suchasnoi Ukrainy. Henezys instytutuinoi systemy tranzhytyvnykh ekonomik: Materialy XVIII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (7-8 travnia 2008 r.). Chernivtsi: Ruta, 2008. 53-54
21. Khaiek F. A. Pahubnaia samonadeiannost: Oshybky sotsyalyzma: Per. s anhl. F.A. Khaiek; Pod red. U.U. Bartly III. M.: Novosti, 1992. 302s.
22. Storoshchuk B.D. Systemnyi pidkhid yak osnova zabezpechennia efektyvnoho rehionalnoho rozvytku. V kn. Transformatsiia ekonomiky Ukrainy u hlobalnomu ekonomichnomu seredovyskhi. Za red. d.e.n., prof. I.F. Komarnytskoho. Chernivtsi: Ruta, 2006. Rozdil VII. 145-170.
23. Shevchenko V.A. Ynstytutsionalnyi mekhanizm systemnoi nestabilnosti ekonomiky. S.-Pb.: O-vo «Znanye» Sankt-Peterburha y Lenynhr. obl., 1999. 90s.
24. Ierokhin S.A. Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky. Teoretyko-metodolohichniy aspekt. K.: Svit znan, 2002. 527s.
25. Storoshchuk B.D. Bitcoin vs government: vzaïmodiia chy protystoiannia? Matematychni metody, modeli ta informatsiini tekhnolohii v ekonomitsi: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii. Chernivtsi: DrukArt, 2015. 168-170.
26. Nassim Nikolas Taleb. Chornyi lebid: Pro (ne)imovirne v realnomu zhytti. Kyiv: Nash Format, 2017. 392s.
27. Inozemtsev V.L. A divided civilization. Existing preconditions and possible consequences of the post-economic revolution. M.: Academia, 1999. 724 s.

Summary

Bogdan Storoshchuk

DECISION-MAKING IN THE CONDITIONS OF CRISIS TRANSFORMATIONS OF ECONOMIC POWER

This article examines the sequence and mechanisms of the current economic crisis. The main prospects of further economic development at the world and domestic levels are described. The main directions and mechanisms of decision-making of the economic power of the state for realization of anti-crisis policy are defined. The reasons of inefficiency of the economic power of the state in domestic conditions are analyzed.

Keywords: economic crisis, anti-crisis policy, economic power, economic discommunication, trilemma, khreod effect.